

Vadan och varthän

Det svenska välfärdstänkandet och bostadsforskningen

Eva Öresjö

Byggnadsfunktionslära, LTH

Den svenska bostadsforskningen är intimt förknippad med det svenska välfärdstänkandet och den svenska välfärdsuppbyggnaden. Den värdeturbulens som nu råder inom det ekonomiska, politiska och sociala området kommer därför att få vittgående konsekvenser för detta forskningsområdes framtida utveckling – både forskningspolitiskt och ämnesmässigt. För att kunna diskutera detta krävs kunskap om såväl välfärdsstatens rötter som dess nutida problem. Det är om detta denna uppsats handlar.

”Välfärdsstaten är i vida kretsar kritiserad och ifrågasatt. I Sverige (och Norge) mycket mindre än annorstädes, men även en så positivt engagerad kraft som LO (1986:172) skriver i en kongressrapport ”att Sverige, först i världen, börjar närma sig slutet av det skede när den viktigaste uppgiften för att öka människors välfärd handlade om en massiv utbyggnad av samhällets resurser”.”

Så skriver sociologiprofessorn Göran Therborn i uppsatsen ”Den svenska välfärdsstatens särart och framtid”. Några sidor längre fram i samma uppsats konstaterar han:

”Den (svenska välfärdsstaten, min anm) står mer stabil inför framtiden än kontinentaleuropas och de anglosaxiska ländernas välfärdsstater, men den kommer att behöva förändras.”

Dessa citat av Göran Therborn illustrerar på ett mycket konkret sätt den vindkantring som skett i samhällsdebatten under 80-talet. Den offentliga sektorn brottas idag med legitimitetsproblem som i mycket

påminner om dem som näringslivet hade på 70-talet. I ett samhällsklimat som präglades av vänsteruppsving och grön våg fanns ingen misskund med företagen och dess direktörer. Idag när vinden har vänt är det den offentliga sektorn, som står i snålblåsten och därmed tycks också vår tro på den offentliga "planeringsapparaten" och dess möjligheter att lösa olika typer av samhällsproblem vara i gungning.

Denna vindkantring i samhällsklimatet är dock inte något unikt för just Sverige. Snarare är det så att den varit än häftigare på kontinenten och i de anglosaxiska länderna, vilket bland annat satt tydliga spår i det senaste årtiondets filosofiska och samhällsvetenskapliga debatt. Modernism kontra postmodernism har varit (och är) ett av de mest aktuella samtalsämnen, inte bara i snäva intellektuella kretsar utan även på dagstidningarnas kultursidor. Mer än en filosofiprofessor har ställt sig frågan om vårt århundrades utopiska tänkande har spelat ut sin roll på grund av den förstörelse som hotar på alla plan. Samtidigt har klassiska begreppspar som radikal/konservativ, modernitet/traditionalitet etcetera blivit alltmer vaga i konturerna och osäkra till sin innebörd. De radikala vill till exempel ersätta begreppet *utveckling* med ett konservativt begrepp som *bevara*. De vill bevara miljön, freden, städernas fysiska struktur, människovärdet och så vidare och ser som sin uppgift att försvara något värdefullt hellre än att uppnå något önskvärt. Därmed har det skett ett påtagligt skifte, där de radikala blir mer och mer konservativa, medan en del av dem som kallar sig konservativa skriver under på huvudlösa tillväxtprogram och applåderar teknologiska förändringar och maktackumulationer. Detta ska då jämföras med ordböckernas definition av de två orden. I dessa står *radikal* för reformivrig och vänstersinnad; *konservativ* för bevarande – för en som vill bevara det bestående, högersinnad.

Debatten om det "moderna"

Är då vår tid slutet på det "moderna projektet" – på upplysningstidens stolta tilltro på människan och dess förmåga att leda utvecklingen till det bättre, det vill säga till större lycka? Det är om detta striden står i modernitetsdebatten.¹ I den ymniga stridsröken kan man urskilja två huvudkombattanter, nämligen de Nietzsche-inspirerade franska så kallade nomadfilosoferna med Jean-François Lyotard i spetsen² och den av Jürgen Habermas inspirerade tyska teoritraditionen med rötter hos klassiker som Karl Marx, Max Weber och Emile Durkheim. Men striden tycks då inte gälla själva *analysen*, det vill säga själva diagnosen av

det moderna västerländska samhället och dess organisationsprinciper. Här är de stridande parterna lika ifrågasättande. Det som skiljer är de *slutsatser* man drar av sina analyser. De franska så kallade nomadfilosoferna förkastar till exempel upplysningstanken och dess drömmar om den mänskliga friheten och det rationellt ordnade samhället. Jean-François Lyotard föreslår till och med att man medvetet skall bidra till att fördjupa den rådande dekadensen och den bristande trovärdighet som präglar de så kallade värden vi i vissa högtidliga ögonblick påstår att vi lever för. Slogans som "samhällets död", "världens slut" eller varför inte med den numera klassiska graffititexten i Paris efter maj 1968: "Gud är död, Marx är död och själv är jag inte riktigt kry" kan därmed stå som ett sammanhållande epitet över de franska så kallade nomadfilosofernas pessimistiska samhällsfilosofi.

Jürgen Habermas har däremot – trots att han tillhör en av det teknokratiska samhällets främsta kritiker – tagit som sin livsuppgift att rädda och rekonstruera det "moderna projektets" tro på förnuftet. Han fruktar att den massiva kritiken av det moderna samhället liksom av vetenskapen ska slå över i nattstånden konservatism och att gamla gudar ska väckas till liv igen. Den postmodernistiska samhällsfilosofin med dess "aktiva nihilism" rycker nämligen undan möjligheterna för en samhällskritik som utgår från argument byggda på "externa" kriterier som till exempel mänskligt förnuft, mänskliga behov, klassförtryck, moraliska rättigheter etc. Därmed är, enligt Jürgen Habermas' synsätt, de postmodernistiska samhällsteorierna politiskt farliga precis som den amerikansk-europeiska nykonservatismen som till varje pris vill hålla fast vid den kapitalistiska modellen av ekonomisk och samhällslig modernisering. "Det är svårt", skriver Jürgen Habermas, "att se hur man genom att återföra de problem som av goda skäl flyttats från marknaden till staten sedan slutet av 1800-talet – genom att skyffla problem fram och tillbaka mellan medierna pengar och makt – kan ge oss nya uppslag."

Den svenska förnuftstron

Vad har då dessa metateorier högt uppe på den filosofiska himlen att göra med den mer jordnära forskningen inom ämnet byggnadsfunktionslära, där jag själv är verksam. Jo, en metateori är detsamma som det vatten fisken simmar i. Så länge fisken simmar i vattnet, är den inte "medveten" om detta vatten som ett speciellt element. Det blir den först, när den dras upp. Sålunda: Det "moderna projektets"/den svens-

ka modellens/folkhemmets (kärt barn har många namn) värde- och människosyn har varit det "vatten" vi simmat i. I den värdeturbulens som under de senaste decennierna har uppstått inom det ekonomiska, politiska och sociala området i Sverige såväl som i utlandet har detta "vatten" försvunnit och vi kippar – liksom fisken på torra land – efter andan. Det är ju inte betydelselöst – speciellt inte inom ett ämnesområde av den typ byggnadsfunktionslära representerar – om man ansluter sig till den typ av samhällsfilosofi Jürgen Habermas representerar med dess tro att det är möjligt att skapa ett välordnat samhälle som bygger på en viss typ av mänskliga fri- och rättigheter eller om man ansluter sig till dess motsats antingen i form av den franska pessimistiska nomadfilosofin med dess "aktiva värdenihilism" eller i form av den amerikansk-europeiska nykonservatismen med dess traditionsbundna kritik av den moderna kulturen i kombination med en prokapitalistisk hållning.

Det intresse Jürgen Habermas' arbeten har väckt i Sverige – inte minst hans samhällsteori om det kommunikativa handlandet – tyder dock på att vi i Sverige står närmare den tyska filosofins samhällsuppfattning än de franska så kallade nomadfilosofernas. Detta antagande stämmer också väl överens med det resonemang Åke Daun för i sin bok *Svensk mentalitet*. Utifrån en mängd olika typer av såväl inhemska som utländska forskningsrapporter visar han att Sverige är ett land, där samhällsutvecklingen har präglats och fortfarande präglas av ett kontinuerligt reformarbete med rationalitet och rättvisa som ledstjärnor. Och detta kan inte – som Åke Daun så intressant påpekar – enbart knytas till ett visst partis politik utan måste relateras till den svenska mentaliteten och det svenska tänkesättet. Han skriver: "Det låter sig sägas att reformpolitiken är socialdemokratins metod att förverkliga sin socialistiska ideologi, men reformarbetet skulle inte ha fått politiskt gehör om inte dess mål och mening haft en resonansbotten i det svenska kulturmönstret."

Kanske är det att ta i, om man säger att svenskarna älskar sin välfärd och sin välfärdsstat. Men faktum är att det gjorts flera studier under 80-talet, som pekar i den riktningen. Åke Daun redovisar till exempel resultaten från en internationell ungdomsundersökning gjord i elva länder. I denna ställdes frågan vad ungdomarna kunde vara stolta över i sitt land. De svenska ungdomarna, bestående av ett riksrepresentativt urval i åldern 18 – 25 år, nämnde då först och främst förhållanden som har att göra med Sverige som välfärdsland. 66 procent nämnde "levnadsstandarden", 62 procent "välfärdssystemet" och 49 procent "utbildningsnivån". Andra svar var "sportframgångar", som

nämndes av 55 procent och "naturen och naturresurser", som nämndes av 71 procent. Till detta kan tilläggas, att bland de fem förhållanden som toppade den totala listan, men som inte nämndes alls av de svenska ungdomarna var "historien och kulturarvet" (nämndes i åtta av länderna) samt "kultur och konst" (nämndes i sju). Även detta säger något om den svenska mentaliteten.

Ett annat exempel är sociologen Stefan Svallfors' avhandling *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdspolitik*. En slagordsmässig sammanfattning av denna skulle nämligen kunna formuleras på följande sätt: Svenskarna älskar sin välfärdsstat, men de avskyr dess administration. Detta får dock inte tolkas på så sätt att de klassiska faktorerna klass, utbildning och inkomst skulle sakna betydelse i forandet av attityderna till välfärdsstaten. För så är inte fallet. Men som Stefan Svallfors' studie så intressant visar, är det större skillnader i arbetarnas sätt att se på välfärdspolitikens utfall i relation till dess administration än det är mellan arbetarnas och de högre tjänstemännens sätt att se på ett och samma välfärdspolitiska program. Opinionsproblemet med dagens svenska välfärdspolitik tycks i första hand alltså inte beröra själva utfallssidan utan dess administration. Vad det i längden får för konsekvenser i synen på svensk välfärdspolitik ligger utanför ramen för Stefan Svallfors' avhandling, men som han själv påpekar i slutdiskussionen bestäms framgångsrika, framtida välfärdspolitiska strategier inte bara av vem som får vad för vems pengar. En mycket viktig faktor är också hur man får det man får; i vilka former och under vilka förutsättningar välfärdspolitiken levereras. Om dessa former upplevs som statligt förmynderi och individuell maktlöshet kan stödet också för ett tämligen generöst system undergrävas. För "även om nästan alla tycks älska välfärdsstaten idag behöver kärleken inte visa sig beständig inför förändrade förutsättningar".

Folkhemmets idéhistoriska rötter

Mycket talar alltså för att den svenska välfärdsstaten står på en stabil grund. Men som Göran Therborn påpekade i det inledande citatet kommer den att behöva förändras. Den förändring jag då ser som mest pockande är den förändringsprocess vi just nu är mitt uppe i, och som består av olika försök på skilda plan och utifrån skilda utgångspunkter att *komma bort från en ovanifrån styrd människo- och samhällssyn*. Detta är ett synsätt, som präglat den hittillsvarande uppbygg-

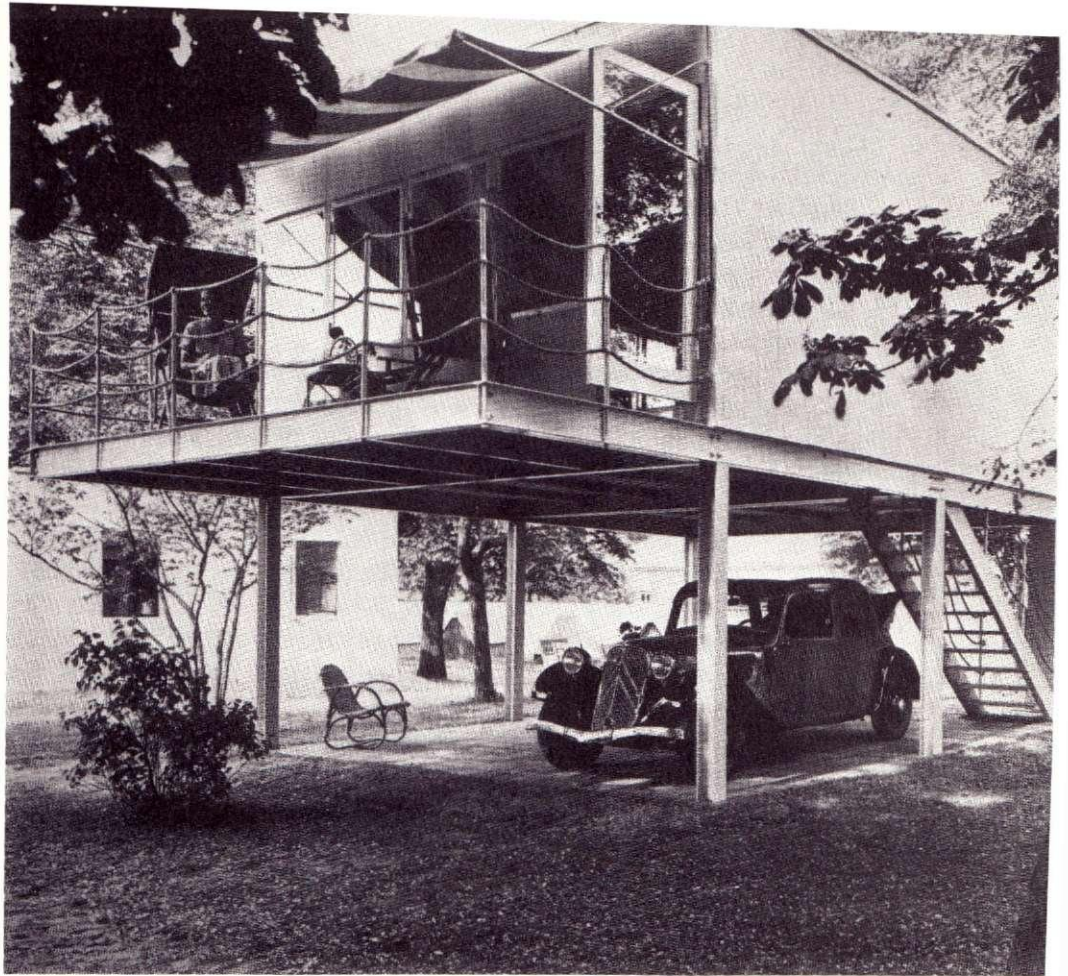
naden av välfärdsstaten och som går tillbaka till 20- och 30-talens radikala tänkande inom det politiska och socialfilosofiska området. Samhällsbyggandet kom då att ses som en rationell process; som en social ingenjörskonst på skilda nivåer, där varje samhällsproblem hade en strängt rationalistisk lösning. "Dess romantik är ingenjörens", som Gunnar Myrdal skrev i en spektrumartikel om den nya socialpolitiska ideologin. Detta framgår av idéhistorikern Staffan Källströms avhandling *Värdenihilism och vetenskap. Uppsalafilosofin i forskning och samhällsdebatt under 20- och 30-talen*. Staffan Källström visar här hur detta nya, rationella tankesätt bröt fram i det svenska samhället i början av detta århundrade både som filosofiskt/vetenskapligt begrepp och som politiskt ideal, och som han också påpekar är detta rationella samhällsbyggande framför allt betjänt av den typ av människor som villigt låter sig anpassas till de överordnade samhälleliga målen och som solidariserar sig med samhällets långsiktiga utveckling.

Denna ovanifrån styrda människo- och samhällssyn kan också uttryckas på det sätt som Roger Qvarsell gör i inledningen till boken *I framtidens tjänst. Ur Folkhemmets idéhistoria*:

"Det var viktigare att samhället fungerade väl än att alla enskilda människor fick leva på sitt sätt."

Stockholmsutställningen, vardagsrum i villa nr 40. Möbler och inredning Carl Hörvik. Foto Karl Schultz, Svenska Slöjdföreningens bildarkiv.

Elementhus från utställningen "Fritiden" 1936. Erik Friberger. Foto i Sveriges Arkitekturmuseum.

Från ämbetsman till samhällsingenjör

Med 30-talets förändrade samhällssyn förvandlades även själva rollen som statstjänsteman. Ämbetsmannen blev samhällsingenjör och hans uppgift var inte längre att upprätthålla formella spelregler. Ekonomerna engagerades sålunda i stabiliseringspolitiken, kulturgeograferna i regionalpolitiken, pedagogerna deltog i reformeringen av skolan, statsvetarna studerade reformernas effekter och organisationernas nya roll, och sociologerna förväntades bidra med underlag och recept för genomförandet av socialpolitikens skilda delar. Det är under denna tid som sociologernas självförståelse av sin egen disciplin som "social ingenjörskonst" i samhällets tjänst har sin rötter. Men det är också under denna tid, som den svenska bostadsforskningen växer fram. Män-

niskors bostadsvanor, önskemål och attityder började kartläggas med syfte att finna de mått som möjliggjorde en standardisering av bostadsproduktionen och som samtidigt gav underlag till att skapa den goda bostaden för det riktiga livet. Och det riktiga livet var, enligt 30-talsradikalerna, att förverkliga de samhälleliga målen för det moderna industrisamhället.

Den nya forskningen och dess koppling till den "sociala ingenjörskonsten" skulle dock inte bara tjäna de politiska strävandena att skapa det goda och det ur planeringssynpunkt genomskinliga samhället. Det skulle även – i linje med upplysningstidens ideal – befria människorna från traditionens och historiens ok. För den moderna människan skulle det inte finnas någon dåtid utan endast en framtid och ett av de tydligaste exemplen på detta var det funktionalistiska stadsplanetänkandet, såsom det växte fram under 20- och 30-talen. Funktionalisterna gick nämligen till angrepp mot allt som hade med tradition och invanda föreställningar att göra, både mot borgerskapets och allmogens. De såg allt som kunde associeras till det gamla – hur väl det än fungerade i sitt sammanhang – som en del av det B-Europa som måste övervinnas för att ett nytt och bättre framtidsland skulle kunna skapas. 30-talsfunktionalisterna runt Stockholmsutställningen och programskriften *acceptera* stod alltså för en *progressivistisk planeringsmodell* för att använda Françoise Choays vokabulär. Ty den progressivistiska planeringsmodellen blickar – i motsats till den tillbakablickande *kulturalistiska planeringsmodellen* – mot framtiden och inspireras av tron på förnuttet och vetenskapens möjlighet att skapa sociala framsteg och ett bättre samhälle.

Exempel på detta starka framtidstänkande och denna starka framtidstro finner man dock inte bara inom arkitekt- och stadsplaneområdet, inom socialpolitiken osv. Vi finner den även inom konsten och litteraturen. Hela samhället genomsyrades alltså av förhoppningarna kring det modernas genombrott. Och får man tro den norske statsvetaren Øyvind Østerud var detta långt mer framträdande i Sverige än i våra nordiska grannländer Danmark och Norge. I uppsatsen "Nationalism och modernitet. Ett skandinaviskt perspektiv" skriver han:

"I Sverige kännetecknades den progressiva nationella ideologin just av sin programmatiska modernitet, utan förankring i historia och för-modern tradition. Här blev historiska rötter ideologiskt irrelevanta i långt större utsträckning än i grannländerna. Modernitetens kris har därför också blivit mer traumatisk, och under det senaste årtiondet gått djupare än i Danmark och Norge."

System och livsvärld

30-talsfunktionalisternas idéer om det rationella samhället var ett radikalt brott mot den tidens samhällsuppbyggnad och dess kvarlevor från det gamla ståndssamhället. Med tiden har dock dessa idéer kommit att ingå i en alltmer totaliserande tankestruktur, som under de senaste årtiondena har utsatts för en allt häftigare kritik. Bland annat har krav på ökad insyn och medbestämmande i olika typer av samhällsangelägenheter rests från olika håll, inte minst inom det samhällsområde där jag själv bedriver forskning och som rör social och fysisk förnyelse av det halvgamla bostadsbeståndet. Här liksom i andra samtidsfrågor kräver människor i gemen respekt och hänsyn för den vardagstillvaro, som strukturellt utarbetade planer hotar på allehanda sätt. Man nöjer sig inte längre med politikernas och planerarnas hänvisningar till långsiktiga, övergripande mål. Därmed vidgas också gapet mellan politikernas/planerarnas sätt att tänka och de vanliga människornas med olika typer av legitimitetsproblem som följd.

Denna obalans mellan det strukturella och det vardagsverkliga har även lett till uppkomsten av olika protestgrupper ad hoc men också till framväxten av nya socio-politiska rörelser. Miljö-, freds- och kvinnorörelsen brukar då ses som exempel på denna nya typ av sociala rörelser, och i motsats till tillfälliga protestgrupper finns dessa kvar i tid och rum.³ Därmed kan en viss kontinuitet utvecklas i kampen för samhälleliga förändringar, förändringar som i vår tid inte överraskande rör andra frågor än de som "gårdagens" sociala rörelser kämpade för. Sociala rörelser som sådana är nämligen inte en produkt av just vårt decennium. Även arbetar- och fackföreningsrörelsen räknas hit. Idag är dock deras konfliktmönster mellan kapital och arbete mer institutionaliserade än de konfliktmönster de "nya" sociala rörelserna utgår ifrån och som framför allt rör kopplingen mellan system- och livsvärld. Därmed kan vi åter anknyta till Jürgen Habermas' samhällsvetenskapliga arbeten.

Ett av de huvudproblem Jürgen Habermas brottas med i sina arbeten om den moderna västerländska samhällsuppbyggnaden är nämligen just detta – för att använda Jürgen Habermas' egna begrepp – att "systemvärlden" koloniserat och byråkratiserat "livsvärlden" i en sådan omfattning att det uppstått en akut legitimitetskris. Begreppet "systemvärld" står då för den ekonomiska, politiska och sociala strukturen i samhället; begreppet "livsvärld" för den vardagsvärld var och en av oss har omkring oss. Vad Jürgen Habermas då menar med påståendet om "systemvärldens" kolonisering och byråkratisering av "livsvärld-

den" är detta, att det rådande samhällssystemets krav tränger in i allt fler områden av vardagslivet samtidigt som det utvecklas en rad olika typer av "expertkulturer". Det är detta Habermas ser som det växande hotet mot den välfärdsstatliga kompromissen i de utvecklade kapitalistiska samhällena. *För utan lekmannens kommunikativa delaktighet i experternas värld kan ingen demokrati bestå.*

Nya konfliktmönster

Vid sin analys av "systemvärldens" inträngande i "livsvärlden" uppmärksammar Jürgen Habermas vår tids nya konfliktmönster. Han menar, att det i dagens skärningspunkt mellan system- och livsvärld framträder nya typer av konflikter och nya typer av utomparlamentariska protestformer än de mer klassiska, som vi i grova drag har lärt oss att bemästra. Klasskonflikten har till exempel institutionaliserats i centralt styrda löneförhandlingar, välfärdsstaten har byggt ut ett skyddsnät för arbetslösa, sjuka och äldre och de politiska konflikterna har administratörer och experter tagit hand om osv. Nu gäller kampen – för att uttrycka sig litet drastiskt (för visst finns klassfrågorna kvar) – att befria livsvärlden från systemvärldens förtryck.

Vad "befrielsen av livsvärlden" mer konkret betyder för den framtida samhällsutvecklingen kan man förstås bara sia om. Mycket tyder dock på att vi därmed går mot en mer pluralistisk och mångkulturell samhällssituation. Det kommer inte längre att finnas något okomplicerat så kallat allmänintresse att hålla sig till. Krav på grupp- och individspecifika lösningar kommer att formuleras från allt fler håll, vilket på ett intressant sätt kan illustreras med DN-artikeln "Folkhemmets barnbarn tar plats i regeringskansliet: Mångfald 90-talets modell". En ung, socialdemokratisk politiker, anställd inom regeringskansliet som sakkunnig till civilministern, intervjuas i denna artikel om sin syn på den nuvarande välfärdsstatens uppbyggnad. Enligt tidningsartikeln är hans dom över den nuvarande uppbyggnaden hård. Och det hans kritik då framförallt riktar in sig på gäller det förhållandet att socialdemokraterna i sin strävan efter jämlikhet har satt likhetstecken mellan jämlikhet och likhet. Han säger: "Det offentliga samhället har blivit ett genomorganiserat samhälle där människors behov förhindras av det offentliga samhället. Det bjuder på en lösning och den som inte godtar den får gå därifrån, missnöjd. Att skolor, bostäder, daghem och sjukvård ska vara absolut lika för alla var en nödvändighet under 1940- och 50-talen när det ännu inte fanns någon generell välfärd". Idag kan

dock inte längre Folkhemmet, enligt den unge s-politikern, förmena sina barn barn rätten att få göra självständiga val. Det nya Folkhemmet kommer därför att innebära väldigt stora olikheter ifråga om organisationslösningar. Rättvis fördelning men med många olika lösningar, tror han blir 90-talets modell och hänvisar längre fram i artikeln till att medelklassen redan har börjat söka sina egna lösningar i form av kooperativ och som medlemmar av freds- och miljö rörelsen.

Dagens samhällskonflikter alstras således inte bara av kapitalet utan även av statsapparaten. Och det motstånd som mobiliseras utgår framförallt från de nya mellanskikten; det vill säga från sociala skikt som tidigare inte varit så aktiva på barrikaderna. Dagens samhällssituation är alltså radikalt annorlunda den som 30-talsradikalerna utgick ifrån i sina diskussioner om det goda samhället och självklart måste detta få konsekvenser både för samhällsdiskussionen i stort men också för den typ av bostadsforskning som bland annat ett ämne som byggnadsfunktionslära är involverad i.

Bostadsforskningen och välfärdsstaten

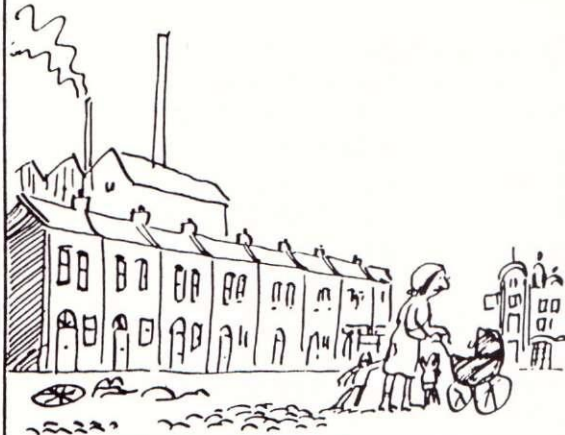
Den svenska bostadsforskningen – och i dess förlängning ämnet byggnadsfunktionslära – är som redan nämnts ett barn av funktionalisternas dröm om det goda samhället. Vetenskapsteoretiskt kom den, enligt Ulf Sandströms nyskrivna avhandling *Arkitektur och social ingenjörskonst*, att i etableringsskedet bedrivs utifrån två konkurrerande skolbildningar: Den sociologiskt-positivistiska och den etnologiskt-konstvetenskapliga. Och båda dessa ville – det förtjänar att påpekas – se sig som efterföljare till de numera klassiska studierna *Familjen som växte ur sitt hem* (1941) av Brita Åkerman, *Industriens arbetarbostäder* (1944) av Jöran Curman samt *Mor och barn från morgon till kväll* (1949) av Carin Boalt & Gösta Carlsson.

Dagens bostadsforskning är dock inte densamma som då den etablerades under årtiondena efter andra världskriget. Mest omvälvande tycks utvecklingen ha varit för den sociolog-positivistiska skolbildningen. Denna växte sig under 50-talet stark genom de nya impulser som nådde Sverige från amerikansk beteendevetenskaplig forskning och kom genom Lennart Holms starka stöd att inta en dominerande roll i svensk bostadsforskning. I slutet på 60-talet kom dock uppgörelsen. De stormvindar som då blåste genom den akademiska världen träffade som bekant inte bara bostadsforskningen utan i minst lika hög grad de rena ämnesdisciplinerna såsom till exempel mitt eget ämne so-

ciologi. Bostadsforskningen – precis som mycken annan forskning – kritiserades för att ha varit alltför ensidigt inriktad på kvantitativ analys och hårddata. Nu ställdes krav på ökad användning av mjukdata och kvalitativa metoder. Men även ämnesmässigt skedde en nyorientering. Genomförda studier inom till exempel området byggnadsfunktionslära vidgades och kom alltmer att behandla frågeställningar som berörde boendemiljön i sin helhet och inte bara bostaden som sådan. Det sena 60-talets uppgörelse med den hårddatainriktade forskningen har resulterat i att vi idag har en bostadsforskning som utmärks av en mångfald av angreppssätt. Aktionsforskning kontra traditionell forskning kan då nämnas som ett exempel. Därtill kommer kombinationen av kvantitativa och kvalitativa metoder liksom spridda försök att med hjälp av teoriansknytning öka förståelsedjupet inom det här diskuterade ämnesområdet. Numera är det heller inte bara kunskap utifrån planeringsverksamhetens och samhällsnyttans perspektiv som produceras utan även ”motbilder” och alternativlösningar i mer eller mindre stark opposition mot rådande planeringspraxis. Som exempel på detta kan den nya kvinnoforskningen nämnas, men också mycket av den forskning som berör alternativa boendeformer, stadsförnyelse, lokalsamhällets utveckling osv.

Med dagens värdeturbulens inom det ekonomiska, politiska och sociala området står troligen svensk bostadsforskning ånyo inför en stor samhällsförändring. Detta torde få omvälvande betydelse för detta forskningsområdes fortsatta utveckling både på det forskningspolitiska området och på det ämnesmässiga. Forskningspolitiskt hänger det samman med frågan vem som ska betala vad för vilken typ av forskning; ämnesmässigt med de förändringar som sker kring välfärdstänkandet och välfärdsuppbyggnaden. Befrielsen av ”livsvärlden” kan nämligen väntas i en befrielse av marknadskrafterna i en omfattning vi ännu bara sett början av i dagens ”förhandlingsplanering”. Här har samarbetet mellan den offentliga sektorn och det privata kapitalet lett till en planeringssituation med helt nya förtecken. Detta leder – för att anknyta till det ovan skrivna – sannolikt inte till en befrielse av livsvärldens perspektiv. Istället är risken stor att pluralism och mångfald kommer att skötas på marknadens villkor. Något som i sin tur kan medföra, att de som då inte ”platsar” på denna marknad marginaliseras och tvingas ut i bostadspolitikens gråzon. Den nu pågående ”turn-around”-förnyelsen av ett antal 60-talsområden kan kanske tjäna som svenskt exempel på denna utveckling inom bostadsplaneringens område.

1950s "SLUMS"

1960s "BRAVE NEW WORLD"

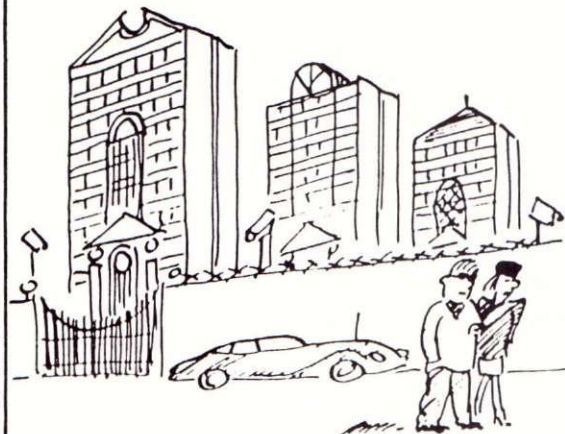
1970s "VANDALISM"

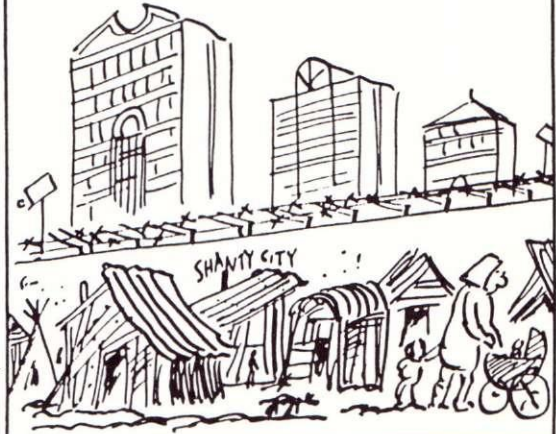
1980s "REHABILITATION"

1990s "YUPPIEFICATION"

THE MILLENNIUM ?

I de anglosaxiska länderna kan man finna än tydligare exempel på de problem som uppstår i en marknadsanpassad välfärdsuppbyggnad. Statens minskade engagemang inom bostadssektorn har i dessa länder bland annat lett till en kraftig ökning av antalet hemlösa och då även en kraftig ökning av antalet hemlösa barnfamiljer. Det framgår av tidskriften *Built Environment's* specialnummer "Beyond Social Housing", där man illustrerat denna skrämmande utveckling inom västvärldens bostadsplanering med den bild som återfinns på föregående sida. Även ur svensk synvinkel är den återgivna bilden värd att begrundas. 50-talets "SLUMS", 60-talets "BRAVE NEW WORLD", 70-talets "VANDALISM" och 80-talets "REHABILITATION" gäller ju också Sverige och svensk bostadsplanering. Hur svenskt 1990-tal och 2000-tal ska gestalta sig inom det bostadspolitiska området är dock fortfarande en öppen fråga och hänger givetvis ihop med välfärdstatens framtida utveckling – hur vi lyckas att genomföra önskvärda förändringar inom välfärdssystemets ram utan att förlora det jämlikhetsideal som varit ryggraden i svenskt stadsbyggande.

Svensk bostadsplanering och svensk bostadsforskning står alltså inför en rad stora och svårlösta problem, som kräver en nytändning av en rad nygamla frågeställningar. De rör bland annat

- planeringsprocessen och dess förmåga att bryta med en ovanifrån styrd människo- och samhällssyn utan att för den skull hamna i en marknadsstyrd planeringssituation,
- marginaliseringstendenser i svensk bostads- och socialpolitik,
- bostadsfrågan och dess koppling till livsform och livsstil i en pluralistisk och mångkulturell samtidssituation, etc.

Listan skulle med lätthet kunna göras längre och då även innehålla exempel på de för ämnet byggnadsfunktionslära mer "klassiska" frågeställningarna av grundforskningskaraktär kring detta med människan och den byggda miljön. Detta får dock anstå till ett annat tillfälle. Listan är dock tillräckligt lång för att visa att situationen inom bostads- och samhällsplaneringens område blivit allt mindre entydig och allt mer diffus och mångtydig. Av detta följer att bostadsforskningen – i motsats till de förhoppningar som ofta knyts till detta forskningsfält – än mindre än tidigare kan leverera enkla och entydiga svar, direkt överförbara i den praktiska undervisningen vid våra arkitektskolor eller i den praktiska utformningen av byggd miljö. Däremot kan en väl utförd och mångfasetterad bostadsforskning göra oss bättre rustade att delta i det offentliga samtalet om människors livsmiljö och livssituation i ett modernt västerländskt samhälle. Men bostadsforskningen måste då – än mer än tidigare – kunna balansera på den lina som är

spänd mellan det akademiska elfenbenstornet och byggsektorns glaskupoler. Ett cirkusnummer som kräver såväl metod- som teoriutveckling och inte minst reflexion. Ty "att förkasta reflexion är positivism", skriver Jürgen Habermas och får med detta tankeväckande påstående sätta punkt för en uppsats där jag försökt teckna den svenska välfärdsstatens rötter och nutida problem i ljuset av svensk bostadsforskning.

Noter

- 1) Jag åsyftar den debatt som förs på det filosofiska och samhällsvetenskapliga området och som gäller synen på samhället samhällsvecklingen. Inte den som sker inom konsten och arkitekturen, och som berör det estetiska området.
- 2) Michel Foucault brukar placeras tillsammans med de franska så kallade nomadfilosoferna. Idag är jag tveksam till denna placering. Visserligen har han varit en av de vassaste kritikerna av det "moderna projektet", men strax före sin död räckte han ut en "försoningens hand" till en förvånad Jürgen Habermas.
- 3) Vad som definitionsmässigt skiljer en social rörelse från en protestgrupp ad hoc är det faktum att en social rörelse – om den verkligen ska kunna definieras som sådan – måste utveckla en viss uppsättning av gemensamma åsikter. En sådan uppsättning svarar då för att rörelsens "medlemmar" kan förstå och definiera en specifik konfliktsituation samtidigt som det tillåter kontinuitet från en specifik situation till en annan.

Referenser

- Allardt, E; Lysgaard, S & Böttger Sørensen, A, 1988, *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation. Utvärdering av sociologi.* (HSFR och UHÄ) Uppsala.
- Bertilsson, M, 1984, "Om avgörandet: Notat om Krist och Anti-Krist i sociologin", *Sociologisk Forskning* nr 2, 1984.
- Bertilsson, M, 1987, *Slaget om det moderna.* (Symposion bokförlag) Stockholm/Lund.
- Bjerström, E, 1989, "Folkhemmets barnbarn tar plats i regeringskansliet: Mångfald 90-talets modell", *Dagens Nyheter* den 23 september 1989.
- Bohm, K, 1985, *Med- och motborgare i stadsplanering. En historia om medborgardeltagandets förutsättningar* (Liber Förlag) Stockholm.
- Brante, T, 1988, "Moralfilosofins elände. Om den moderna moraliskursens metafysiska antaganden och ideologiska slutsatser", *VEST, tidskrift för vetenskapstudier* nr 5-6 1988.
- Built Environment*, 1988, Volume 14, Number 3/4, Specialnummer: "Beyond Social Housing".

- Choay, F, *The modern city: Planning in the 19th century* (George Braziller New York) Nederländerna.
- Daun, Å, 1989, *Svensk mentalitet*. (Rabén & Sjögren) Simrishamn.
- Eyerman, R, 1987, "Modernitet och sociala rörelser", Ingår i Bergryd, U (red), *Den sociologiska fantasin – teorier om samhället* (Rabén & Sjögren) Simrishamn.
- Fridjonsdottir, K (red), 1987, *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv* (Carlssons bokförlag) Borås.
- Habermas, J, 1884, *The theory of communicative action, Volume 1, Reason and the rationalization of society* (Beacon Press) USA.
- Krause-Jensen, E, 1985, *Nomadfilosofi. Aktuella tendenser i franskt tänkande*. (Bokförlaget Daidalos). Halmstad.
- Källström, P, 1988, "Lyotard och subjektfilosofin. Postmodernitet i målrationalitetens tecken", *Sociologisk forskning* nr 4 1988.
- Källström, S, 1984, *Värdenihilism och vetenskap. Uppsala filosofin i forskning och samhällsdebatt under 1920- och 30-talen*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg. (diss)
- Löfgren, M & Molander, A (red), 1986, *Postmoderna tider?* (Norstedts förlag) WSOY, Finland.
- Månsson, P, 1988, "Jürgen Habermas och moderniteten", ingår i Månsson, P (red), *Moderna samhällsteorier*. (Bokförlaget Prisma) Stockholm.
- Nordin, S, 1988, "Från byråkrat till samhällsingenjör. Informatisering och ämbetsmannaideologins förvandlingar", ingår i Löfgren, O (red), *Hej, det är från försäkringskassan* (Natur och Kultur) Uddevalla.
- Qvarsell, R, 1986, "Inledning", *I framtidens tjänst. Ur folkhemmets idéhistoria*. (Gidlunds bokförlag) Malmö
- Sandström, U, 1989, *Arkitektur och social ingenjörskonst. Studier i svensk arkitektur- och bostadsforskning*. (Linköping Studies in Arts and Science) Motala (diss).
- Svallfors, S, 1989, *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdsolitik*. (Arkiv avhandlingsserie) Lund (diss).
- Therborn, G, 1987, "Den svenska välfärdsstatens särart och framtid", *Lycksalighetens halvö. Den svenska välfärdsmodellen och Europa*. Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm.
- Therborn, G, 1988, "Rationellt val och ideologi. En kort berättelse om samhällsvetenskaplig (post)modernitet". Tidskriften *Zenit* nr 4 1988.
- Thörn, K, 1986, "En god bostad för det riktiga livet. Den moderna bostadens ideologiska förutsättningar", *I framtidens tjänst. Ur folkhemmets historia*. (Gidlunds bokförlag) Malmö.
- Vad är upplysning?* Kant, I; Foucault, M; Habermas, J; Mendelssohn, M & Heidegren, C-G, 1989, (Symposion bokförlag) Stockholm/Stehag.
- Wennström, E, 1986, "Drömmen om den nya familjen. Alva Myrdal och befolkningsfrågan", *I framtidens tjänst. Ur folkhemmets idéhistoria*. (Gidlunds bokförlag) Malmö.
- Zivkovic, Z, 1989, "När verkligheten överlever socialismen". *Dagens Nyheter* den 8 augusti 1989.
- Østerud, Ø, 1987, "Nationalism och modernitet. Ett skandinaviskt perspektiv", *Lycksalighetens halvö. Den svenska välfärdsmodellen och Europa*. Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm.